

УДК 658.114 (477.64)

Яворська Т. І., д. е. н., професор,
Таврійського державного агротехнологічного університету,
super_yavort@ukr.net

АНАЛІЗ СТАНУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У МІСТІ

Анотація. У статті розглянуто концентрацію, структуру та галузевий розподіл малого підприємництва у Запорізькій області та м. Мелітополі. Проаналізовано відповіді опитаних підприємців Мелітополя щодо факторів, перешкод та перспектив розвитку малого бізнесу в місті. Доведено, що для досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку підприємництва у місті, в першу чергу, необхідно надати фінансові пільги і стимули для місцевого бізнесу, розвивати діяльність центру сприяння бізнесу, сприяти самозайнятості безробітних, активізувати співпрацю органів влади з фізичними особами-підприємцями

Ключові слова: мале підприємництво, бізнес, галузевий розподіл підприємств, перешкоди для розвитку бізнесу, бізнес-клімат

JEL code classification: M2

Yavors'ka T.I., doctor of economic sciences, professor,
Tavria state agrotechnological university,
super_yavort@ukr.net

ANALYSIS OF THE CONDITION OF SMALL ENTERPRISE IN THE CITY

Summary. In Ukraine, the state of small business remains unsatisfactory, although there have been some positive developments in recent years. It is relevant to study the development of small enterprises at the local level. This will enable the results of the study to be included in the overall strategy for economic growth and structural adjustment of the regions. The analysis of small and medium enterprises of Zaporizhzhya Oblast for 2015 shows that most of the polled businessmen of Melitopol are representatives of the service sector (26%), city's trade structures (23%), agriculture (16%). The surveyed managers of enterprises, employers and entrepreneurs in the city of Melitopol are not satisfied with the overall economic situation in the country, high energy costs and damp pressures. Entrepreneurs are concerned about high production costs and serious competition. For most enterprises, the main reasons for the location of the city are the presence of consumers, favorable location and transport location, the availability of suppliers and / or sources of raw materials. Entrepreneurs in Melitopol appreciated the contacts with the authorities and officials. The highest level of satisfaction (from 18% to 25% of enterprises) from cooperation with business registration authorities, tax inspection, city executive committee. Somewhat fewer entrepreneurs are satisfied with communication with the center of administrative services, deputies of the city council, sanitary-epidemic station, employment center and licensing center. From 20 to 42% of business representatives noted indifferent attitude to the activities of the civil service for emergency situations and the sanitary-epidemic station, permit center, employment center, deputies of the city council and the center of administrative services, the city executive committee and the tax inspectorate.

In order to achieve the strategic goals of socio-economic development of entrepreneurship in the city, first of all, it is necessary to provide financial incentives and incentives for local business, to develop the activity of the center of business promotion, to promote self-employment of the unemployed, to intensify cooperation between the authorities with individual entrepreneurs.

Key words: small business, business, branch division of enterprises, obstacles for business development, business climate.

Постановка проблеми. Підприємництво є динамічним, активним елементом бізнесу і визначається як ініціативна, самостійна діяльність, що здійснюється на свій ризик і під свою майнову відповідальність громадянами, об'єднаннями громадян з виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг з метою отримання прибутку. Найбільш гнучкою

та динамічною складовою ринкової економіки є мале підприємництво, яке займає чільне місце серед елементів структурної перебудови господарського комплексу. Крім того, що воно відіграє провідну роль у побудові ринкового господарства, мале підприємництво впливає на підвищення рівня життя населення, забезпечує структурну перебудову мо-

нополізованої економіки, розвиток обслуговуючих галузей, поповнює ринок праці робочими місцями тощо.

В Україні стан малого підприємництва залишається незадовільним, хоча за останні роки намітилися певні позитивні зрушення. Аналогічна ситуація спостерігається і в розрізі окремих регіонів та міст. Відповідно актуальним є вивчення розвитку малих підприємств на місцевому рівні з подальшим включенням результатів дослідження до загальної стратегії економічного зростання та структурної перебудови регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато наукових праць вітчизняних вчених присвячено вивченню теоретичних і методичних питань для розвитку малого підприємництва в Україні: З. Варналій, В. Воротін, В. Геєць, М. Журавльова [10], В. Парсяк [10], Ю. Пашкус, С. Реверчук, Т. Черняк та інші. Разом з тим недостатньо висвітленими залишаються питання формування цілісної системи управління розвитком малого підприємництва на місцевому рівні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз малого підприємництва у м. Мелітополі на основі результатів проведеного опитування та формулювання пропозицій щодо подальшого його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Основними видами діяльності у сфері малого бізнесу в Україні, як і в країнах ЄС, є торгівля, будівництво, фінансова діяльність та сфера послуг (ремонтні роботи, перукарські та освітні послуги, кафе у курортних і придорожніх зонах, ремісництво). В країнах з розвинутою ринковою економікою чисельність зайнятих у сфері малого підприємництва, як правило, перевищує 50% населення працездатного віку (країни ЄС), а подекуди, може наближатись і до 80% (Японія) [2].

За даними Головного управління статистики в Запорізькій області в місті Мелітополі на 10 тис. осіб населення припадає 52 малих підприємства. Всього в місті діють 804 підприємства, у тому числі: 39 – середніх, 765 – малих, з них 637 – мікропідприємств. На підприємствах міста кількість зайнятих працівників складає 12588 осіб, у тому числі на середніх підприємствах зайнято 8249 осіб, на малих – 4339 осіб, з них на мікропідприємствах – 1628 осіб.

Кількість найманих робітників на підприємствах – 12344, у тому числі на середніх підприємствах – 8241 особа, на малих підприємствах – 4103 особи, з них на мікропідприємствах – 1400 осіб. Найбільша чисельність найманих працівників малих підприємств зайнята у промисловості – 36,4%; 28,5% – у сфері торгівлі, наданні послуг (ремонт автомобілів, побутових виробів, предметів особистого споживання); 17,1% – на підприємствах по здійсненню операцій з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям; 8,2% – у будівництві; 9,8% – у сфері транспортних послуг. На середні і малі підприємства припадає від 71,9% до 28,1% від загального обсягу реалізованої продукції по регіону [7].

За результатами експертного опитування підприємців м. Мелітополя, більшість (75%) малих підприємств було засновано після 2000 року (інші після 1990 р.) та належать в основному до восьми різних галузей (найбільше до сфери торгівлі та надання послуг). Середні підприємства засновано в період 1990 – 2005 р. і спеціалізуються на будівництві, промисловому виробництві та наданні різних послуг.

Частка власності фізичних осіб серед підприємців міста є найбільшою і сягає 84%. Юридичні особи володіють 12% власності, а 96% власності належить юридичним і фізичним особам – резидентам України. Присутність іноземного капіталу серед опитаних підприємств є незначною (1%). В опитуванні взяло участь лише два підприємства, у яких присутня частка власності іноземних суб'єктів. Частка державної форми власності становить 3%.

Структура малих (до 50 осіб), середніх (від 51 до 250 чоловік) і великих (від 251 і більше осіб) підприємств відображена на рисунку 1.

У структурі підприємств м. Мелітополя, працівники яких були опитані, переважають малі підприємства, які з включенням до свого складу мікропідприємств становлять 93%. Сюди входять і фізичні особи-підприємці. Великі підприємства становлять 2% від загальної кількості респондентів. Решта (5%) займають середні підприємства.

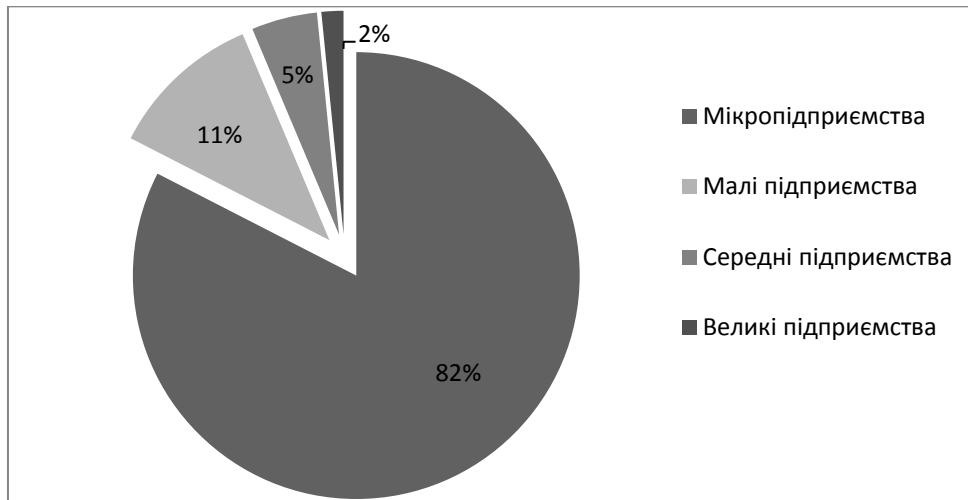

Рис. 1. Структура підприємств за їх розмірами, %

На рисунку 2 представлена галузева структура учасників опитування. Більшість з опитаних є представниками сфери послуг (26%), торговельних структур міста (23%), сільського господарства (16%).

Вагоме місце займає виробництво продуктів харчування (9%), будівельна сфера (7%) та 4% – промислові підприємства. По 3% відповідно займають суб'єкти підприємництва, які зайняті в туристичній галузі та

надають консалтингові послуги.

Аналіз малого та середнього підприємництва в цілому по Запорізькій області за 2015 рік свідчить, що воно зосереджене у галузях торгівлі (27,9%), сільського господарства (18,5%), промисловості (13%). Малі та середні підприємства менш за все зайняті фінансовою та страховою діяльністю (0,63%), у сферах мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (0,48%) та освіти (0,47%).

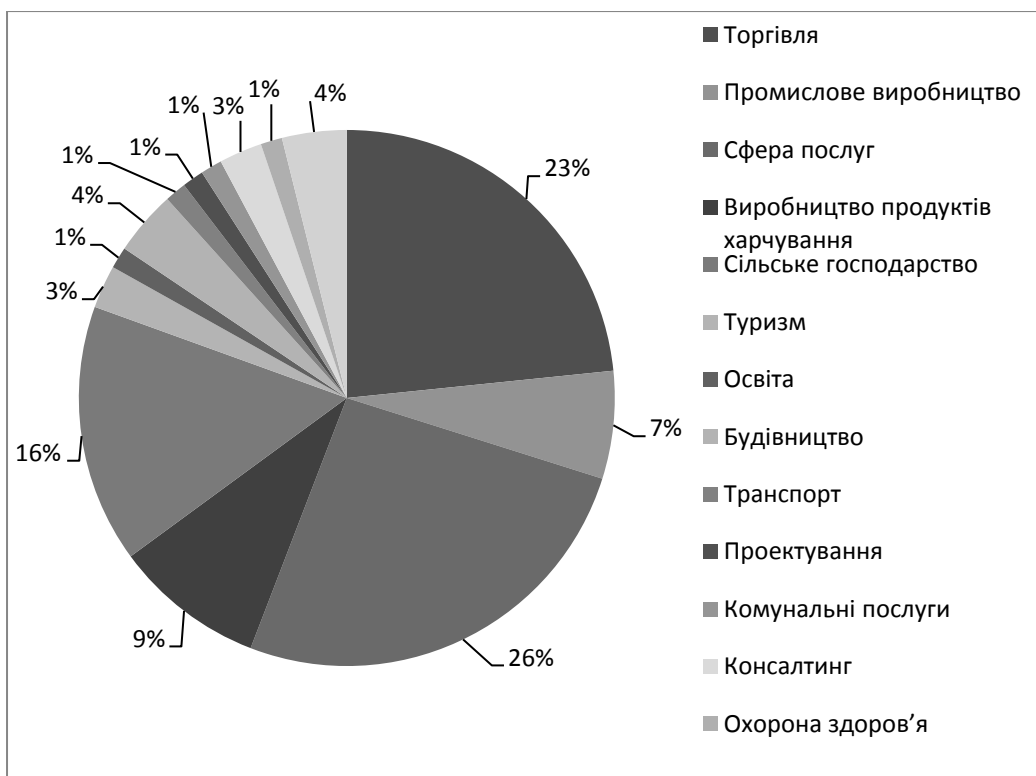

Рис. 2. Галузева структура підприємств (за кількістю)

Одним з індикаторів розвитку підприємницької сфери є показник кількості суб'єктів підприємництва на 10 тис. осіб. Максимальна кількість підприємств припадає на території з розвинутою ринковою інфраструктурою, і Запорізька область не є виключенням. Так, більше 8,7 тис. підприємств (60,6%) функціонували у місті Запоріжжя, питома вага найманих працівників на цих підприємствах становила 185,7 тис. осіб (72,1%), на оплату праці витрачено близько 10,2 млрд. грн. (79,6%), при цьому обсяг реалізованої продукції склав майже 144,1 млрд. грн., тобто 78,4% від реалізованої в області продукції. Частка прибуткових підприємств міста становила лише 73,3% (при середньообласному рівні 77,3%), а отриманий фінансовий результат (сальдо прибутку і збитку) був негативним: загальні збитки склали майже 8,9 млрд. грн. [11].

У Мелітополі працювало 5,6% підприємства, частка, як зайнятих, так і найманих працівників становила по 4,8%, витрати на оплату праці становили 2,7% до загального підсумку, реалізовано 3,1% продукції від загальнообласного обсягу, 77,1% прибуткових підприємств забезпечили

загальний прибуток 363,2 млн. грн. та позитивне сальдо у 311,3 млн. грн [6].

У Запорізькій області концентрація підприємств становила в середньому 82 підприємства на 10 тис. осіб, з них 79 малих. Таким чином, крім м. Запоріжжя, середньообласний показник кількості підприємств у розрахунку на 10000 осіб є меншим в усіх інших містах Запорізької області. Зокрема, у м. Мелітополі він становить 51 підприємство, з яких 50 є малими, що більше порівняно з м. Енергодаром і м. Токмаком, але відповідно на 11 і 3 од. менше у порівнянні з показниками м. Бердянська, де на на 10 тис. осіб припадає 62 підприємства, у тому числі малих – 53 підприємства. При цьому ні м. Мелітополь, ні м. Бердянськ не є лідерами по кількості підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, маючи показники, нижчі за середньообласний, тоді як у м. Запоріжжі цей показник сягнув 115 одиниць, у тому числі 108 малих підприємств [11].

Наявність споживачів є для респондентів однією з головних причин того, що вони займаються підприємницькою діяльністю саме в Мелітополі, цю причину вказали 61% учасників опитування (рис. 3).

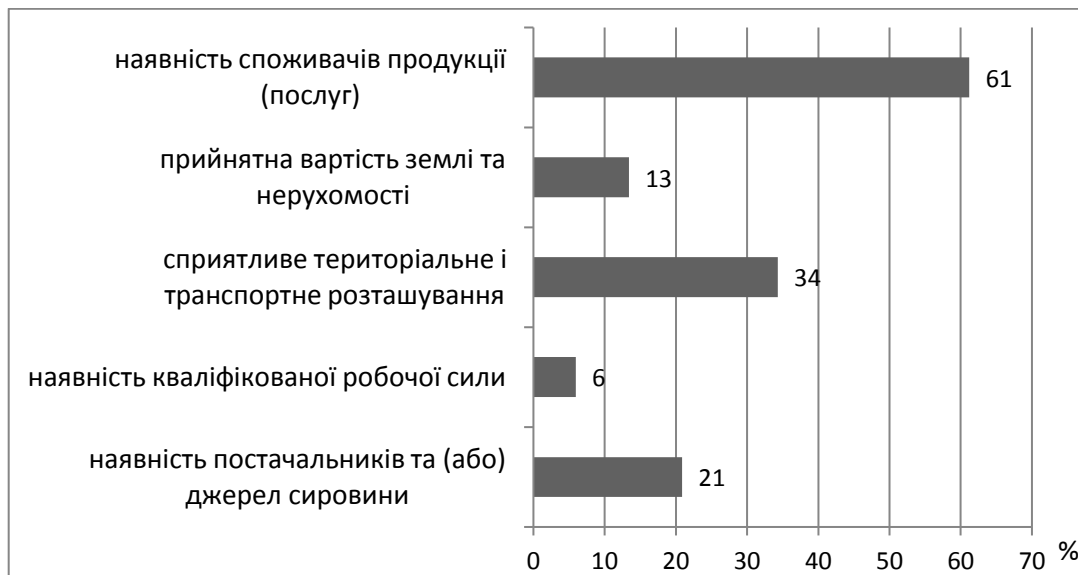

Рис. 3. Фактори розміщення бізнесу

Важливою причиною розміщення власного бізнесу у місті 34% опитаних підприємця називають його сприятливе територіальне і транспортне розташування. Двадцять один відсоток керівників підприємств вказали на наявність важливих

для себе постачальників та/або джерел сировини, які розташовані в даному регіоні. Інші фактори, такі як, прийнятна вартість землі та нерухомості, наявність кваліфікованої робочої сили назвали значно менше учасників опитування.

Учасники опитування, відповідаючи на запитання про фактори, які негативно впливають на розвиток їх бізнесу, 78% опитаних, у першу чергу, відзначили негативний вплив загальної економічної ситуації (рис. 4). Наступними перешкодами у веденні бізнесу за значимістю є висока вартість енергоносіїв (51%) та податковий тиск (37%). Практично кожен третій з опитаних вказали причини, пов'язані з високими виробничими витратами, недосконалістю законодавчої бази і серйозною конкуренцією.

Майже для п'ятої частини опитаних перешкодами для розвитку бізнесу є такі чинники, як наявність корупції, застарілі засоби виробництва. Шістнадцяти відсоткам опитаних респондентів не дозволяє розвиватись нестача кваліфікованої робочої сили, 15% – недоступність кредитних коштів, 13% – вартість робочої сили та низький рівень співпраці влади і бізнесу, 9% – поганий бізнес-клімат. Водночас, обмеження, пов'язані з наявністю іноземної конкуренції та адміністративним тиском з боку органів влади, були відзначені лише 1% опитуваних.

Аналіз опитування підприємців м. Мелітополя показав, що у більшості вони збігаються

із загальноукраїнськими. Так, наявність корупції, як негативний чинник, що впливає на розвиток м. Мелітополя, виділило на 4% більше респондентів, ніж в середньому по Україні, недоступність кредитних коштів (відсутність доступу до фінансування) – на 3,8%. При цьому, за результатами опитування керівників підприємств податковий тиск ними не було виділено, у якості одного з основних негативних факторів розвитку бізнесу в Україні. Підприємці м. Мелітополя до цієї основної за значимістю перешкоди віднесли 37%. Для прикладу, у Польщі 70% власники малих та середніх підприємств бар'єром для розвитку бізнесу вважають високі податки [14].

Найпоширенішою перепоною на шляху розвитку малого та середнього бізнесу в країнах з перехідними економіками є проблема отримання фінансування та високі відсотки для його одержання. Наприклад, М. Богата і Ж. Младек, після дослідження сотні підприємств малого та середнього бізнесу в Чехії, виділили п'ять основних перешкод для їх розвитку:

Рис. 4. Перешкоди для розвитку бізнесу

1) тривалі процедури реєстрації підприємств; 2) високі податки; 3) важкий доступ до кредитного фінансування; 4) недостатній за-

хист права власності у плані законної протидії злочинності, корупції; 5) нестача кваліфікованих працівників та менеджерів [13]. Ця

ситуація характерна для таких країн, як Угорщина, Словаччина, Чехія та Польща.

Результати експертного опитування працівників м. Мелітополя показали, що середня заробітна плата у 2016 році, порівняно з 2010 роком, найбільше зросла по великих підприємствах від 4500 до 8000 тис. грн. (або на 77,7%), а порівняно з 2013 роком – на 14,3%. На малих підприємствах-респондентах (без мікропідприємств) зростання середньої заробітної плати склало 2,5 рази та 30,3% відповідно (1988 грн. у 2010 р., 3825 – у 2013 р., 4983 грн. у 2016 році). Середній рівень заробітної плати по мікропідприємствах, до складу яких входять в основному фізичні особи-підприємці м. Мелітополя, зріс від 2552 грн. у 2010 р. та 3017 грн. у 2013 р. до 3780 грн. у 2016 році. У відсотках це підвищення становить відповідно 48,1% та 25,2%. Підвищення розміру заробітної плати порівняно з 2016 роком по малих підприємствах заплановано на 16,2%, середніх – на 14,4%, великих підприємствах – на 12,5%, мікропідприємствах – на 7,5%.

В цілому задоволеність роботодавців якістю свого персоналу знаходиться на достатньо високому рівні. Особливо це стосується великих підприємств, де якість робочої сили оцінена на відмінно. Середній відсоток погано працюючих складає близько 4% і, в основному, ця категорія домінує на мікропідприємствах. Зокрема, серед 50% опитаних якістю робочої сили повністю задоволені 15% респондентів, 28% – в основному задоволені, 5% – частково незадоволені і 2% респондентів є повністю незадоволеними.

На середніх підприємствах найбільш високий показник працюючих задовільно. Малі підприємства на 71% в основному задоволені робочою силою, а 29% оцінюють її на «задовільно». Отже, рівень задоволеності персоналом – це характерна риса великого та частково малого і середнього бізнесу, які мають кадрові служби. Значно більше нарікань на рівень якості робочої сили у сфері приватного підприємництва (фізичні особи-підприємці).

Для розширення виробничих потужностей достатні площі мають тільки великі та середні за розміром підприємства. Найбільші проблеми по забезпеченості землею для розширення свого бізнесу мають малі підприємства

(33%) та мікропідприємства (19%). Великі підприємства мають надлишок виробничих потужностей, які вони готові здати в оренду або продати.

У Мелітополі в середньому 70% з опитаних працівників підприємств планують інвестувати в розширення бізнесу. Найбільш вираженою ця тенденція є серед середніх та великих за розмірами підприємств (100%). Всі малі та мікропідприємства, які були опитані, розглядають перспективи розширення свого бізнесу на 85 та 67% відповідно.

Серед перспективних шляхів розвитку суб'єктів бізнесу перше місце займає охоплення нових ринків збуту (42%), друге – розширення асортименту продукції (37%), третє – розвиток технічної бази (34%). Двадцять чотири відсотка підприємств планують підвищувати кваліфікацію персоналу, 19% мають намір вкладати кошти в модернізацію виробництва. Підприємства-респонденти оцінили контакти з владними структурами і посадовими особами. Рівень отриманих результатів наведено на рисунку 5.

Найвищий рівень задоволеності підприємств (від 18% до 25%) – від співпраці з органами реєстрації бізнесу, податковою інспекцією, міськвиконкомом. Тридцять відсотків представників бізнесу тільки частково задоволені рівнем співпраці з наведеними структурами. На другому місці за якістю взаємодії з бізнесом: центр адміністративних послуг, депутати міської ради, санепідемстанція, центр зайнятості та дозвільний центр. Проте велика частка опитаних респондентів у м. Мелітополі показали байдуже ставлення до діяльності державної служби з надзвичайних ситуацій та санепідемстанції (42%), дозвільного центру, центру зайнятості, депутатів міської ради та центру адміністративних послуг (30-35%), міськвиконкому та податкової інспекції (20-25%). Частковим поясненням цього явища може бути активна участь в опитуванні фізичних осіб-підприємців (перукарні, магазини та ін.), діяльність яких мало пов'язана з наведеними структурами і з цими підрозділами та організаціями у бізнесу було найменше контактів.

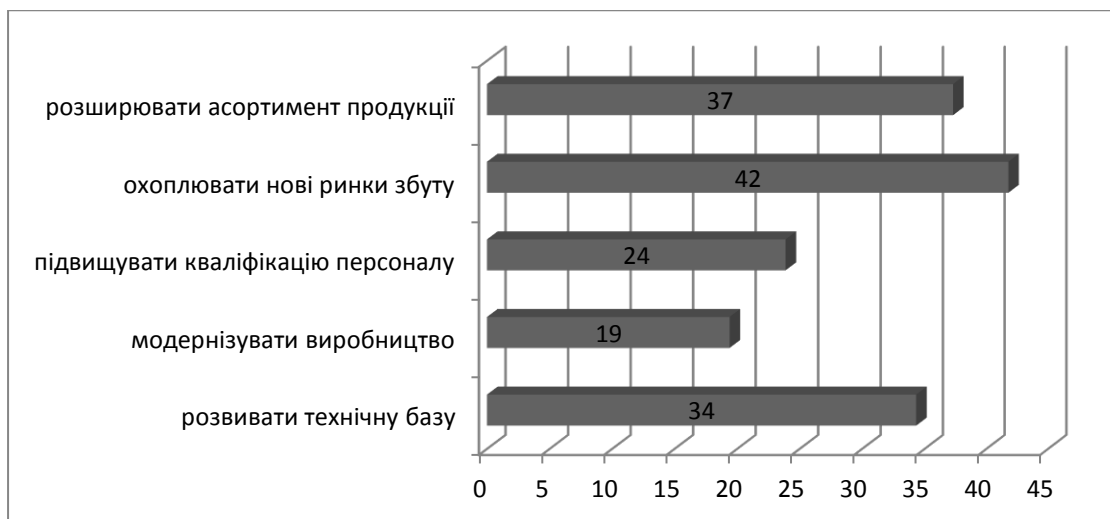

Рис. 5. Напрями розвитку бізнесу

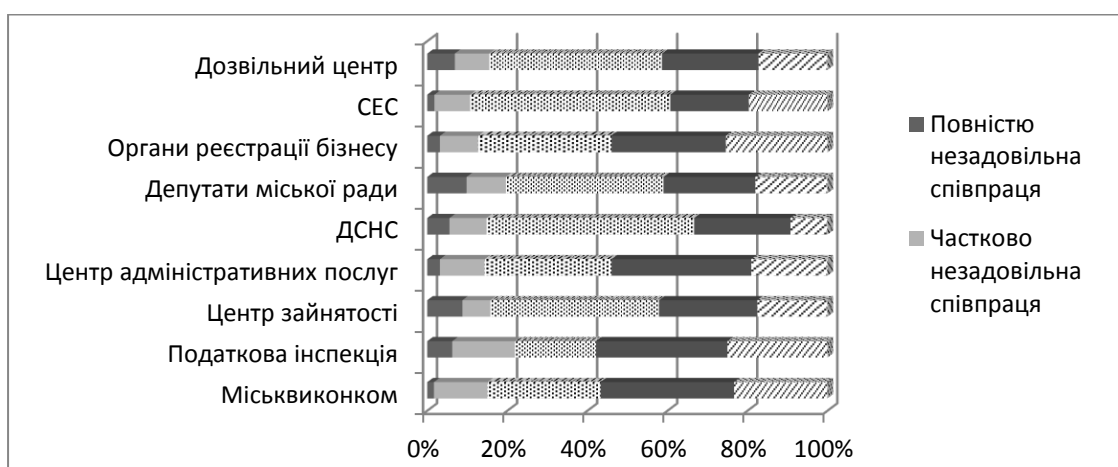

Рис. 6. Контакти з органами влади та управління

Підприємців також просили оцінити, здатні поліпшити бізнес-клімат у Мелітополі наскільки ті чи інші зусилля місцевої влади (рис. 7).

Рис. 7. Пропозиції щодо поліпшення бізнес-клімату в місті

З точки зору більшості опитаних респондентів (61%) для поліпшення бізнес-клімату в місті, в першу чергу, необхідно надати фінансові пільги і стимули для місцевого бізнесу. Двадцять п'ять відсотків опитаних віддали перевагу діяльності центру сприяння бізнесу, 22% – забезпеченню прозорості при наданні земельних ділянок, 16% – розвитку робочої сили.

Найменшу роль у поліпшенні бізнес-клімату, на думку підприємців, відіграє надання маркетингової підтримки та розвиток бізнес-інкубаторів (по 12%) або створення спеціального підрозділу з економічного розвитку в органах влади (10%).

Висновки. У Запорізькій області та в м. Мелітополі, зокрема, частка малих і середніх підприємств наближається до 99%. Проте, аналіз стану розвитку малого підприємництва

свідчить, що ситуація суттєво не змінилась. Не покращились умови створення та функціонування малого бізнесу, податкова політика держави не орієнтована на розвиток підприємництва, неефективно реалізуються програми підтримки малих підприємств, не визначено галузеві пріоритети. Структура підприємств м. Мелітополя, які взяли участь у дослідженні свідчить, що економіка міста достатньо диверсифікована. Для досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку підприємництва у місті, в першу чергу, необхідно надати фінансові пільги і стимули для місцевого бізнесу, розвивати діяльність центру сприяння бізнесу, сприяти самозайнятості безробітних, активізувати співпрацю органів влади з фізичними особами-підприємцями.

Список літератури:

1. Власюк Ю.О. Місце малого і середнього бізнесу в розвитку підприємництва Запорізької області / Ю.О. Власюк, Г.П. Педченко / International Scientific-Practical Conference Integration of Business Structures: Strategies and Technologies, Part II, February 24, 2017. Tbilisi, Georgia: Baltija Publishing. – P. 63-65.
2. Завадських Г.М. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні // Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку малого та середнього підприємництва» / Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс». – 2017. – 90 с. С. 50-52.
3. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2015 рік: Статистичний збірник / Державна служба статистики України; під ред. М. С. Кузнецової. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2016. – 513 с.
4. Комплексна програма розвитку малого і середнього підприємств Запорізької області на 2017-2018 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000065/65781/proekt-kp-na-2017-2018.rtf>.
5. Комплексна міська програма «Сприяння розвитку підприємництва в м. Мелітополі Запорізької області 2017-2018 роки». Режим доступу: <http://mlt.gov.ua>
6. Мелітопольська міська рада. Офіційний інтернет-портал. Основні структурні показники діяльності підприємств міста Мелітополя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mlt.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=376&Itemid=155
7. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Скорук О.В. Стан та проблеми розвитку підприємництва в Україні / О.В. Скорук // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. - 2016. - Випуск 2 (02). - с. 107-110.
10. Парсяк В. Проблеми малого бізнесу / В. Парсяк, М. Журавльова // Економіка України. – 2000. – № 4. – С. 83–85.
11. Педченко Г.П. Сучасний стан підприємництва в Запорізькій області // Г.П. Педченко, Ю.О.Власюк/ Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс». – 2016. – № 3 (32). – С. 159-167.
12. Яворська Т. І. Стримуючі фактори і шляхи розвитку малого бізнесу у Польщі та Україні / Т. І. Яворська // Вісник Харківського національного аграрного університету: зб. наук. праць / ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. – Харків, 2010. – № 10. – С. 83–91. – (Економічні науки).
13. Bohata M., Mladek J. The development of the Czech SME sector // Journal of Business Venturing. – 1999. – №14. – P. 461-473.
14. Dagmara K. Zuzek, Monika Mejszelis, Bariery rozwoju malych I srednich przedsiebiorstw w Polsce [w:] „Wspolczesne problem rozwoju wsi i rolnictwa w Europie srodkowo – wscnodniej”, pod red. W. Musiala, K. E.Tyran, Warszawa 2009, s. 141-147

References:

1. Vlasiuk, Yu.O. (2017) Mistse maloho i serednoho biznesu v rozvytku pidpriemnytstva Zaporizkoj oblasti / Yu.O. Vlasiuk, H.P. Pedchenko / International Scientific-Practical Conference Integration of Business Structures: Strategies and Technologies, Part II, February 24, 2017. Tbilisi, Georgia: Baltija Publishing, p. 63-65.

2. Zavadskykh, H.M. (2017) Problemy rozvytku maloho biznesu v Ukraini // Materialy rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva». Melitopol: Vyd-vo Melitopolska typohrafiia «Liuks», p. 50-52.
3. Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za 2015 rik (2016) [Statystychnyi zbirnyk] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [pid red. M. S. Kuznietsovoi]. K.: TOV «Vydavnytstvo «Konsul-tant», 513 p.
4. Kompleksna prohrama rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstvav Zaporizkii oblasti na 2017-2018 roky [Online]. Retrieved from: <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000065/65781/proekt-kp-na-2017-2018.rf>.
5. Kompleksna miska prohrama "Spryiannia rozvytku pidpriemnytstva v m. Melitopoli Zaporizkoi ob-lasti 2017-2018 roky". [Online]. Retrieved from: <http://mlt.gov.ua>
6. Melitopolska miska rada. Ofitsiyni internet-portal. Osnovni strukturni pokaznyky diialnosti pidpriemstv mista Melitopolia [Online]. Retrieved from: http://mlt.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=376&Itemid=155
7. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti [Online]. Retrieved from: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>
8. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Online]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Skoruk, O.V. (2016) Stan ta problemy rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, Vypusk 2 (02), p. 107-110.
10. V. Parsiak, M. Zhuravlova (2000) Problemy maloho biznesu. *Ekonomika Ukrainy*, № 4, p. 83–85.
11. H.P. Pedchenko, Yu.O.Vlasiuk (2016) Suchasnyi stan pidpriemnytstva v Zaporizkii oblasti. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) – Melitopol: Vyd-vo Melitopolska typohrafiia «Liuks», № 3 (32), p. 159-167.*
12. Yavorska, T. I. (2010) Strymuiuchi faktory i shliakhy rozvytku maloho biznesu u Polshchi ta Ukraini. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarynoho universytetu: zb. nauk. prats / KhNAU im. V. V. Doku-chaieva. – Kharkiv, № 10, p. 83–91. – (Ekonomichni nauky).*
13. Bohata M., Mladek J. (1999) The development of the Czech SME sector. *Journal of Business Venturing*, №14, P. 461-473.
14. Dagmara K. Zuzek, Monika Mejszelis (2009) Bariery rozwoju malych I srednich przedsiebiorstw w Polsce [w:] „Wspolczesne problem rozwoju wsi i rolnictwa w Europie srodkowo – wscnodniej”, [pod red. W. Musiala, K. E.Tyran], *Warszawa*, p. 141-147